

УДК 378.22: 01.895

ЛАРИСА СЕМЕНОВСЬКА

(Полтава)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Розкрито теоретико-методичні основи використання інтерактивних методів навчання у професійно-педагогічній підготовці фахівців. На основі фундаментальних праць педагогів, психологів та філософів визначено наукову сутність та організаційно-педагогічні засади інтерактивної суб'єкт-суб'єктної навчальної взаємодії викладача та студентів як провідної умови становлення соціально-професійного досвіду майбутніх педагогів.

Ключові слова: *інтерактивні методи навчання, навчальна взаємодія, педагогічний процес, суб'єкти взаємодії, професійна підготовка майбутніх педагогів.*

Новітні інтеграційні процеси соціально-економічного розвитку нашої держави потребують теоретичного осмислення та якісного оновлення системи професійної підготовки майбутніх педагогів. Закони України «Про освіту» (1996 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Державна програма «Вчитель» (зі змінами 2011 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.) висувають перед учителями цільові орієнтири, що пов'язані із постійним удосконаленням професійної компетентності, розвитком особистісних якостей, які сприяють творчій самореалізації в освітній сфері.

Однією з важливих проблем підготовки майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі є становлення їх соціально-професійного досвіду, формування навичок якісної фахової діяльності. Віддаленість освітньої практики і теоретичної підготовки зумовлюють формалізм знань і складність їх застосування. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки принципово нових педагогічних форм, методів і технологій, що дозволяють проектувати й реалізувати процес підготовки фахівця як послідовну трансформацію навчання в професійну діяльність. У сучасних умовах професійно-педагогічна підготовка повинна будуватися в такий спосіб, щоб майбутні педагоги завжди були свідомі щодо можливостей креативного застосування отриманих знань у практичній сфері. Досягненню вказаних орієнтирів сприяє використання інтерактивних методів навчання, оскільки забезпечення навчальної взаємодії між викладачем і студентами є важливою умовою становлення соціально-професійного досвіду майбутніх педагогів.

Науковому осмисленню феномена інтерактивності як засобу вдосконалення навчально-виховного процесу присвячено низку досліджень. У контек-

сті обґрунтування психолог-педагогічних засад означеного питання (вивчення активності людини, механізмів активізації її навчально-пізнавальної діяльності) цінність становлять фундаментальні дослідження Б. Ананьєва, Л. Виготського, Д. Ельконіна, В. Давидова, Л. Занкова, А. Леонт'єва, В. Лозової, В. Паламарчук, С. Рубинштейна та ін. Філософські основи міжособистісної взаємодії (розкриття її діалогічної сутності, з'ясування соціальних і культурологічних закономірностей розвитку тощо) визначені в наукових студіях В. Андрущенка, М. Бахтіна, В. Біблера, О. Бодальова, І. Жбанової, В. Кемерова, В. Кременя та ін. Різноманітні педагогічні аспекти досліджуваної проблеми відображено в наукових працях А. Бойко, Г. Балла, І. Беха, Д. Каптерєва, О. Киричука, В. Сухомлинського (розкриття методологічного підґрунтя педагогічної взаємодії); В. Білоусової, Н. Волкової, О. Гончар, М. Кларіна та ін. (виявлення й систематизація теоретичних ідей інтерактивного навчання); А. Вербицького, І. Зимньої, О. Крупченко, Т. Ліцманенко, С. Смирнова, С. Ступіної та ін. (визначення організаційно-педагогічного інструментарію впровадження інтерактивних методів навчання в освітню практику). Наявність широкого спектра публікацій свідчить про значний науковий інтерес до проблеми. Водночас аналіз джерел свідчить про паліативність і спорадичність думок щодо розвитку питання, отже метою нашої статті є розкриття теоретико-методичних засад використання інтерактивних методів навчання у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів.

У ході наукового пошуку встановлено, що більшість учених, які студіюють особливості організації педагогічного процесу у вишах (О. Гутников, В. Євдокимов, В. Луговий, Є. Лузік, Н. Дем'яненко, Н. Кузьміна, Г. Онкович, І. Прокопенко та ін.), погоджуються з тим, що процес засвоєння знань пов'язаний із розвитком пізнавальних умінь, а їх практичне застосування має ґрунтуватися на безпосередньому використанні навичок професійної дії та активної участі у фаховій діяльності. У зв'язку з цим велику роль дослідники відводять інтерактивним методам навчання, моделюванню практичних ситуацій на заняттях, що передбачають механізм «спроб і помилок», а отже, дозволяють засвоїти професійні вміння та навички за допомогою осмислення власного досвіду [9].

Поняття «інтерактивний» походить від англійського «interact» («inter» – взаємний, «act» – діяти) – взаємодіяти, перебувати у взаємодії, впливати один на одного. Інтерактивні методи передбачають проблемне навчання за допомогою дії, навчання у співпраці студентів із викладачами, а також один з одним. Науковці стверджують, що інтерактивні методи дозволяють задіяти не лише свідомість особистості, але й її почуття, емоції, вольові якості [13; 15].

На нашу думку, до переваг інтерактивного навчання варто віднести: усвідомлення студентами включеності в педагогічний процес; розвиток в них особистісної рефлексії; формування активної суб'єктної позиції в пізнавальній діяльності; інтеріоризація моральних норм і правил спільної діяльності; розвиток навичок спілкування; підвищення когнітивної, соціальної та фізичної активності; формування групи як єдиного навчального колективу; стимулювання пізнавального інтересу й фасилітативних процесів у ході навчальної роботи студентів; розвиток у них навичок аналізу та самоаналізу на тлі групової рефлексії; формування мотиваційної готовності викладачів і студентів до міжособистісної взаємодії не лише в навчальних, але й в інших ситуаціях.

Незважаючи на різноманіття інтерактивних методів навчання, ученими на основі сучасних наукових підходів (системний, компетентнісний, контекстний та ін.) розроблені загальні рекомендації щодо їх використання. Так, до обов'язкових складників інтерактивного заняття слід віднести: мотивацію, визначення мети, узгодження запланованих результатів, своєчасне інформування, власне інтерактивна взаємодія, її аналіз, підведення підсумків і самооцінка. Інтерактивний характер викладу матеріалу вимагає застосування таких методів, які спрямовані на стимулювання участі студентів у цих заходах і сприяють активній передачі інформації.

Дослідженням встановлено, що глибинну сутність інтеракції розкрито у фундаментальних працях М. Бахтіна. Учений обґрунтував «принцип діалогу», який залежно від сфери застосування (свідомість, культура, мова тощо) набуває свого конкретного змісту. Головною умовою такої взаємодії виступає її емоційно-вольова спрямованість у площині «Я – Інший». Саме такий «діалог на вищому рівні» перетворюється у взаєморозуміння, отже, забезпечує конструктивність у вирішенні проблеми [2]. Розвиваючи наукову концепцію М. Бахтіна, британський вчений С. Артур розглядає феномен діалогу як визначальну характеристику існування людини в системі «Ти – Я». На думку вченого, особистість не може самоідентифікуватися в оточуючому світі, не порівнюючи себе з іншими людьми. З огляду на це, С. Артур закликає усвідомлювати, що діалог – це найдовший «шлях до самого себе» для кожного з суб'єктів взаємодії на засадах взаємності, рівності, відкритості, тобто на глибоких міжособистісних відносинах [1]. Д. Бом, П. Гаррет і Д. Фактор висловлюють думку, що діалогічні відносини є, по-перше, універсальним феноменом щодо сфери застосування, по-друге, виступають необхідною умовою існування людини, формою її становлення й реалізації [3].

Для свідомої побудови діалогічного типу інтеракції між педагогом і студентами доцільно розглянути різні наукові підходи до розуміння функцій діалогічної взаємодії, яку трактують: а) як форму знання, що передбачає духовний пошук нового крізь різницю поглядів, процедуру відкриття, притаманну науковому пізнанню в усіх його формах (С. Кроувел) [4]; б) як метод формування певного змісту, що є бажаним для суб'єктів діалогу (Дж. Гебермес) [5]; в) як засіб організації різних видів діяльності, у тому числі пізнавальної (Е. Вілсон) [7]; г) як процес передачі, обміну та засвоєння інформації, в основі якого покладено цільовий орієнтир досягнення взаєморозуміння, консенсусу та компетентності (Л. Лоррілард) [6].

Отже, інтерактивна взаємодія в навчальному процесі може бути представлена особливими взаємозумовленими комунікаційними зв'язками, які водночас виступають ієрархічно визначеними рівнями спілкування. Перший рівень передбачає взаємодію в системі «Я – Образ культури» (викладач – дидактичний зміст, студент – дидактичний зміст). У даному випадку основне завдання для викладача долучити студента до надбань людської культури через участь в діалозі. Інтерактивна взаємодія на цьому рівні реалізується шляхом звернення освіти до наукової картини світу в цілому, і передовсім, до світу культури, до світу людини. Другий рівень спілкування здійснюється в системі «Я – Інший» (студент – студент, викладач – студент) на основі акцентування особистісного відношення викладача до студента. З огляду на це педагог по-

винен створювати комфортні психолого-педагогічні умови для виникнення й розвитку міжособистісних контактів у навчальній групі, що вимагає від нього високо професійного володіння методикою організації навчальної взаємодії, зокрема застосування в особистіно орієнтованих освітніх технологій, гармонізація індивідуалізації навчання й колективного духу за допомогою справжньої людської солідарності в організації студентського життя; забезпечення спеціальної діяльності щодо формування комунікативних умінь та навичок (тренінги, ігри, диспути тощо). Управління третім (внутрішнім) рівнем спілкування в системі «Я – Сам» передбачає оволодіння студентом і викладачем спеціальними методами й прийомами саморозуміння й саморегуляції в ході спілкування (оволодіння діагностичними методиками, коригування власної поведінки та іміджу, усвідомлення своїх здобутків і невдач та ін.).

Наслідуючи обґрунтовані міждисциплінарні наукові положення, Л. Воскобітова акцентує увагу на інших характеристиках інтерактивних методів, які забезпечують принципово нову побудову взаємодії в системі «викладач – студент»: по-перше, вони завжди пов'язані із «зануренням» студента в ситуацію професійної діяльності, що передбачає застосування знань шляхом виконання певних елементів професійної діяльності; по-друге, використання інтерактивних методів вимагає спеціальної розробки дидактичного забезпечення. В основу таких завдань, як правило, покладаються матеріали з реальної освітньої практики, тому й добір навчального контенту повинен здійснюватися з позицій діяльнісного підходу; по-третє, значною мірою трансформується роль викладача (у ході його взаємодії зі студентами) та характер взаємодії студентів між собою. Викладач, який застосовує інтерактивні методи навчання, свідомо відмовляється від традиційної ролі педагога, який володіє знанням і транслює його, натомість викладач позиціонує себе на одному рівні взаємодії зі студентами, які об'єднані творчим пошуком відповіді на поставлене запитання чи виконання певної дії. Змінюється й взаємодія між студентами, які всі разом залучаються до професійної діяльності, оскільки роль спостерігачів дозволяє студентам, які навіть і не виконують безпосередньо завдання, активно слідкувати за роботою інших, аналізувати її, порівнювати із власним досвідом [8].

Проведене дослідження свідчить, інтерактивна педагогічна взаємодія, яка організовується в процесі професійної підготовки майбутніх учителів, характеризується високим ступенем інтенсивності спілкування його учасників, їх міжособистісної комунікації; різноплановістю й динамікою процесів взаємобміну змістовими напрямками, видами, формами та прийомами діяльності; цілеспрямованою рефлексією учасниками своєї навчальної діяльності й взаємодії. Отже, інтерактивна педагогічна взаємодія, що забезпечується застосуванням інтерактивних методів, спрямована на вдосконалення моделей поведінки й діяльності студентів як рівноправних учасників педагогічного процесу.

Узагальнення освітньої практики дозволяє стверджувати, що у вищому навчальному закладі можуть бути використані такі інтерактивні методи, як активне включення (метод Донахью), «круглий стіл», «експертна оцінка», «сократівський метод», «мозковий штурм» («мозкова атака», «банк ідей»), «кейс-метод», дидактична гра та ін.

Підкреслюючи виняткову ефективність «мозкового штурму», Н. Морєва проводить думку, що для цього методу є характерним прийом інверсії, згідно з

яким вирішення завдання досягається шляхом зворотного перетворення, або пошуку розв'язку в зворотному напрямі. З огляду на це авторка пропонує кілька варіантів застосування даного методу: прямий мозковий штурм (передбачає пряму постановку проблемного завдання); зворотний мозковий штурм (застосовується при створенні будь-якої модифікації і полягає у виявленні в існуючому явищі, процесі, предметі максимальної кількості недоліків і розробці шляхів їх усунення в досліджуваній моделі); тіньовий мозковий штурм (передбачає одночасну присутність/відсутність, участь/неучасть «генераторів ідей» у рішенні поставленої проблеми); комбінований мозковий штурм (використання прямого та зворотного мозкового штурму в різних комбінаціях); індивідуальний мозковий штурм (студент самостійно генерує ідею і дає їй власну оцінку) [11]. Сучасні дослідники пропонують інші варіації вказаного методу та способи його організації: «вільне плавання» (студенти висловлюються в будь-який момент); «круговий турнір» (почергове висловлювання здійснюються по колу); «заплющення очей» (студенти говорять із заплющеними очима, що сприяє їхній розкутості, отже й збільшенню кількості ідей; «дзиччання бджол» (кібернетична система комунікації) та ін. [15].

Проведене дослідження свідчить, що активізації студентів на занятті, формуванню навичок співпраці, творчому обговоренню поставленого завдання сприяє організація роботи в малих групах (3-7 осіб), при цьому кожен учасник під час групової роботи виконує певну роль (наприклад, організатор, виконавець, хронометрист тощо). В освітній практиці використовуються різні способи розподілу на групи (довільний, за номерами, за інтересами та ін.). Після колективного обговорення, відкритого діалогу між членами групи приймається рішення, яке аргументовано доноситься до всіх членів колективу.

Доцільно також відзначити, що А. Плутенко пропонує організувати навчальну роботу студентів у трьох площинах: у площині мислення (індивідуальне осмислення завдання, формулювання припущення), у площині думки-комунікації (зміст думки оформлюється в текст-комунікацію, який адресований учасникам групи), у площині групової мисленнєвої діяльності (організаційні дії і зміни, спрямовані на започаткування або підтримання процесу групового роздуму) [12]. Учений переконаний, що взаємозв'язок між цими площинами забезпечується рефлексивними позиціями. Ми поділяємо думку дослідника, що використання групової роботи як форми організації спільної діяльності сприяє підвищенню самостійності, творчої активності студентів, практичному застосуванню засвоєних знань, умінь та навичок, формуванню здібностей прогнозувати ситуацію та приймати самостійні рішення.

Одним із найбільш затребуваних у наш час інтерактивних методів є комплексно-аналітичне моделювання. Даний метод полягає в поданні дидактичного контенту (реального фізичного об'єкта, процесу або явища) у вигляді абстрактної схеми. Перед студентами ставляться максимально чіткі й конкретні завдання. Побудовані моделі бажано перевіряти на практиці, порівнювати між собою. Використання даного методу покликане сприяти скороченню кількості й рівня критичних помилок в практичній професійній діяльності, збільшенню її ефективності.

Результати дидактичних пошуків А. Алексюка, В. Барабаша, І. Лернера, М. Махмурова, Т. Шамової та ін. переконують, що формуванню професійного

досвіду майбутніх педагогів значною мірою сприяють творчі завдання, які завжди носять проблемний характер і вимагають від суб'єктів навчальної взаємодії творчого підходу. Проведене дослідження свідчить, що, в цілому, проблемні завдання становлять основу будь-якого інтерактивного методу. Проблемні завдання не передбачають єдиного правильного рішення, а тому їх використання сприяє створенню атмосфери ділового зацікавленого спілкування всіх суб'єктів навчання, мотивуючи студентів до творчої реалізації завдань. У зв'язку з цим, наслідуючи ідеї концепції розвивального навчання, С. Смирнов підкреслює, що основною складністю в роботі викладача є добір проблемних завдань, які повинні відповідати певним вимогам: 1) викликати інтерес у того, хто навчається; 2) спиратися на вже існуючі знання; 3) лежати в «зоні найближчого розвитку»; 3) забезпечувати предметні знання; 4) розвивати професійне мислення [14].

Перспективним спрямуванням щодо застосування на практичних і лабораторних заняттях, на наш погляд, характеризується метод обговорення конкретних ситуацій/метод кейсів (case-study). Конкретна ситуація являє собою виклад послідовності подій із набором фактів у вигляді схем, таблиць, графіків. Із неї випливає реальна проблема, яка потребує вирішення. Майбутній педагог повинен проаналізувати ситуацію, вибрати релевантну інформацію, структурувати її для чіткої характеристики даної проблеми та сформулювати можливі шляхи її вирішення. Ефективне застосування цього методу передбачає реалізацію низки умов щодо змісту навчання (характер матеріалу для обговорення повинен відбивати специфіку професійної діяльності, а обсяг наданої інформації повною мірою й об'єктивно відображати проблему, не перевантажуючи студентів зайвими деталями; конкретна ситуація, навколо якої відбувається обговорення, має викликати інтерес, бути достатньо складною та водночас адаптованою до тих знань, які викладач планує актуалізувати, а також передбачати декілька альтернатив розв'язку) та організації навчального процесу (бажано, щоб навчальна група нараховувала 15-20 студентів; за умови великої кількості студентів доцільно використовувати прийом змагання, запропонувавши учасникам кожної групи розв'язати завдання раніше за суперника; дотримання алгоритму: індивідуальне вивчення студентами змісту конкретної ситуації – формулювання викладачем основних питань «кейсу» – об'єднання студентів у мікрогрупи – презентація «результатів-рішень» кожною групою – загальне обговорення – аналіз ситуації та підбиття підсумків дискусії викладачем – оцінювання якості роботи студентів із «кейсом»).

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що в сучасній науковій літературі характеризується широкий спектр інтерактивних методів навчання, причому вони можуть бути схожими, включати в себе кілька методів, або представляють собою змінений варіант одного методу. Утім загальним є те, що у ході їх реалізації студент займає позицію активного суб'єкта, творчого дослідника, здатного до спільної конструктивної роботи щодо досягнення дидактичної мети. Досвід застосування інтерактивних методів навчання свідчить, що вони істотно збагачують навчальний процес, підвищують пізнавальний інтерес студентів, орієнтують їх на практичну спрямованість знань і дають широкі можливості для професійного становлення майбутніх педагогів у вищому навчальному закладі. Нестандартна організація навчального процесу створює

умови для багатовимірною засвоєння навчального матеріалу, розвитку навичок аналізу й самоаналізу, становлення активної суб'єктної позиції, формування соціально-педагогічного досвіду студента. Водночас до низки проблем, що виникають у ході використання інтерактивних методів слід віднести: по-перше, значні зусилля викладача стосовно їх теоретичного обґрунтування, а також створення відповідного освітнього середовища; по-друге, низьку мотивацію деяких студентів (принцип добровільності є домінуючим в реалізації інтерактивних методів); по-третє, методи інтерактивного навчання не завжди узгоджуються із встановленими тимчасовими рамками традиційного навчання.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в обґрунтуванні комплексу педагогічних умов застосування інтерактивних методів навчання у ході вивчення студентами психолого-педагогічних дисциплін та проходження ними виробничої практики в загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Artur S. J. The German and Russian Ideology on M. Bakhtin / S. J. Artur. – London : Routledge, 1997. – 213 p.
2. Bakhtin M. M. The dialogical imagination / M. M. Bakhtin. – Oxford : University Press, 1981. – 217 p.
3. Bohm D. Dialogue – a proposal / D. Bohm, D. Factor, P. Garret // The informal educational archives. – Oxford : University Press, 1991. – 450 p.
4. Crowell S. Tutoring research group / S. Crowell // Journal of Cognitive Systems Research. – 1999. – № 1. – P. 35–51.
5. Habermas J. Communication and evolution of society / J. Habermas. – London : Heinemann, 1997. – 74 p.
6. Laurillard D. Rethinking school teaching. A framework for the effective use of technology / D. Laurillard. – London : Routledge, 1993. – 370 p.
7. Wilson B. A review of cognitive teaching models / B. Wilson, P. Cole, A. Wilson // Education Technology Research and Development. – 1999. – № 39. – P. 47–64.
8. Воскобитова Л. А. Материалы тренинга по интерактивным методикам / Л. А. Воскобитова. – М. : Наука, 2005. – 123 с.
9. Гончар О. Форми педагогічної взаємодії учасників навчального процесу в системі вищої школи України // Педагогічні науки : зб. наук. праць ПДПУ імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – Вип. 2. – С. 49–53.
10. Гутников А. Б. Профессиональные навыки юриста. Опыт практического обучения / А. Б. Гутников. – М. : Дело, 2001. – 102 с.
11. Морева Н. А. Технологии профессионального образования / Н. А. Морева. – М. : Академия, 2005. – 432 с.
12. Плутенко А. И. Групповая работа как форма активизации учебной деятельности // Высокие технологии в педагогическом процессе / А. И. Плутенко. – Н. Новгород : ВГИПА, 2005. – Том 1. – С. 285–286.
13. Полат Е. С. Новые педагогические технологии в системе образования / Е. С. Полат. – М. : Владос, 2001. – 221 с.
14. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности / С. Д. Смирнов. – М. : Академия, 2001. – 343 с.

15. Ступина С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе / С. Б. Ступина. – Саратов : Наука, 2009. – 52 с.

LARYSA SEMENOVSKAYA

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS FOR
THE USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE TRAINING
OF FUTURE TEACHERS

Historical and theoretical foundations for the development of interactive learning in the works of B. Ananiev, L. Vygotskyi, A. Leontiev, S. Rubinstein and others (research the problem of human activity, activation of its education and cognitive activity); V. Bilousova, O. Kyrychuk, M. Klarin, V. Kremen, O. Savchenko and others (grounding of scientific and pedagogical foundations of educational interaction); M. Bakhtin, V. Bibler, O. Bodalov, V. Miasyshchev and others (learning the problem under study in philosophical and psychological dimensions) are revealed in the article. It is found out that interactive learning is a special form of cognitive activity organization, which involves specific and projected goals implemented by methods that are based on the principles of interaction, students' activity, reliance on the group experience, compulsive feedback. It is revealed this connection creates an educational environment that is characterized by openness, participants' interaction, equality of their arguments, accumulation of mutual knowledge, possibility of mutual assessment and control. It is proved that the key concept that defines the content of interactive learning is «interaction». The interaction is understood as a direct interpersonal communication, the most important feature of which is recognized the person's ability «to take the role of others», to imagine how the communication partner or group perceives him, to interpret the situation and design his own actions correspondingly. It is proved that interactive pedagogical interaction is characterized by a high degree of communication intensity of its participants, their communication, exchange of activities, change and variety of their types, forms and methods, purposeful reflection by the participants of their activities and interactions. Interactive pedagogical interaction, the implementation of interactive pedagogical methods is aimed at changing, improving of behavior models and the activity of educational process participants. Generalization of scientific sources and practical experience has shown that as a formation condition of socially-professional experience of future teachers the following methods are used: method of role-playing game; method of situational problem solving («case-study»); method of project activities (projects, presentations); dialogical method etc.

Keywords: *interactive teaching methods, interaction, pedagogical process, subjects of interaction, training of future teachers.*

Одержано 28.02.2017 р.